

نوع مقاله: ترویجی

تحقق دولت اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

m.alavian@umz.ac.ir

مرتضی علویان / دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه مازندران

محمد مجتبی علویان / کارشناس ارشد معارف اسلامی و مدیریت بازرگانی دانشگاه امام صادق (ع)

mj.alavian75@gmail.com

 orcid.org/0000-0003-1285-1761 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۳

چکیده

ایجاد تمدن نوین اسلامی در جهان به عنوان آرمان نهایی انقلاب اسلامی ایران، نیازمند تحقق پیش‌زمینه‌هایی است که از جمله مهم‌ترین آنان به فرموده رهبر معظم انقلاب اسلامی، برپایی دولت اسلامی است. دولت اسلامی در فرایند پنج‌گانه تحقق تمدن اسلامی معنا پیدا خواهد کرد. دولت اسلامی شامل همه کارگزاران نظام اسلامی، اعم از قوه مجریه و همه حکومت‌گران و خدمتگزاران به نظام اسلامی است. هدف نگارندگان این پژوهش، احصاء و تبیین ظرفیت‌ها و راهکارهای تحقق دولت اسلامی در گام دوم انقلاب اسلامی است. از این رو، سؤال اصلی عبارت است از: ظرفیت‌ها و راهکارهای تحقق دولت اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم چیست؟ که با بررسی دقیق و روشمند بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و تمرکز بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، دستیابی به این مهم محقق گشت. در پژوهش حاضر از روش توصیفی - تحلیلی برای احصاء نتایج استفاده گردیده است. یافته‌های حاصله نشان از آن دارد که ظرفیت‌های ایجاد دولتی اسلامی را جوانان، فرصت‌های مادی و نیروهای مستعد انسانی تشکیل می‌دهند. همچنین مدیریت جهادی و مشارکت مردمی، راهکارهایی برای ایجاد دولت اسلامی برشمرده شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی ایران، بیانیه گام دوم، دولت اسلامی، نظام اسلامی، ظرفیت‌ها، راهکارها.

مقدمه

نداریم؛ دولت اسلامی هم نداریم! از مراحل چندگانه‌ای که مطرح کردیم، هنوز در دولت اسلامی‌اش مانده‌ایم. بعد از دولت اسلامی نوبت جامعه اسلامی است. ما توانستیم یک انقلاب اسلامی - یعنی یک حرکت انقلابی - به وجود بیاوریم؛ [بعد] براساس آن، یک نظام اسلامی به وجود آوردیم؛ تا اینجا توفیقاتی حاصل شده که خیلی هم مهم است؛ لکن مرحله بعد ایجاد یک دولت اسلامی است؛ یعنی [ایجاد] تشکیلات مدیریتی اسلامی برای کشور. در این قضیه هنوز تا رسیدن به مقصود خیلی فاصله داریم. البته معنایش این نیست که کسی احساس ناامیدی کند؛ به هیچ وجه؛ زیرا در این مسیر در حال حرکت هستیم. با همه مخالفت‌ها، کارشکنی‌ها و دهن کجی‌هایی که می‌شود، حرکت می‌کنیم و بدون شک، داریم پیش می‌رویم. بعد از تشکیل دولت اسلامی، آنگاه نوبت [ایجاد] جامعه اسلامی فرا می‌رسد. بنابراین باید مبارزه کرد.

پس از انتشار بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در ابتدای چله دوم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۹۷ توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی، پژوهشگران عرصه‌های مختلف به تبیین مباحث مطرح‌شده در این بیانیه پرداخته و ایده‌ها و نظرات خود را در قالب یادداشت، مقاله و کتب مختلف به انتشار رساندند. اما در تبیین ابعاد تحقق دولت اسلامی، پژوهشی صورت نگرفته و اهمیت پرداختن به این مسئله در میان پژوهشگران حوزه علوم انسانی و مدیریت دولتی بیش از پیش نمایان گشته است. در این راستا به معرفی دو اثری می‌پردازیم که برخی از ابعاد نظام‌سازی و دولت‌سازی را از منظر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بررسی کرده‌اند: «شاخص‌های حکمرانی مطلوب دولت تراز انقلاب اسلامی مطابق با بیانیه گام دوم» (نجفی سیار و نیکونهاد، ۱۳۹۹) که در آن ویژگی‌ها و شاخص‌های مطلوب دولت اسلامی بررسی شده است. همچنین مقاله «اصول و مؤلفه‌های نظام‌سازی اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب» (موسی‌زاده، ۱۳۹۹)، اصول و مؤلفه‌های نظام‌سازی اسلامی را براساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مورد دقت قرار داده است.

یکی از وجوه تمایز پژوهش حاضر بر این پژوهش‌ها، نگاه فرایندمحور به تحقق دولت اسلامی است. پژوهشگران در این نوشته

انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان یک دگرگونی و تحول بنیادی به رهبری امام خمینی^ع و پشتیبانی اقشار مختلف مردم، در سال ۱۳۵۷ با هدف مبارزه با استبداد، استعمار و نیل به آزادی، استقلال و همچنین تشکیل امت واحد به پیروزی رسید. انقلاب اسلامی با ارائه یک نظم جدید به جامعه و نظام سیاسی، در پی تشکیل جمهوری اسلامی به‌منظور بدیلی برای رژیم پهلوی درآمد. با این حال زبان و پیام انقلاب نمی‌توانست در مرزهای ایران منحصر بماند. این انقلاب حاوی پیام مشترکی برای بشریت بوده است و آن پیام مشترک، مقابله با نظام سلطه، رهایی مستضعفان از یوغ مستکبران و عدالت‌خواهی جهانی است. در راستای تحقق چنین اهدافی، همواره تشکیل دولت اسلامی به‌عنوان یک اصل مطرح بوده است. پس از رحلت بنیانگذار انقلاب اسلامی، در زمان رهبری آیت‌الله خامنه‌ای نیز این امر خطیر مورد تأکید جدی ایشان قرار دارد؛ تا آنجاکه تشکیل دولت اسلامی به‌عنوان یک گام مهم در سیر تحقق تمدن اسلامی از سوی آیت‌الله خامنه‌ای بیان شده است (محمدی و نادری، ۱۳۹۷).

رهبر معظم انقلاب نخستین بار فرایند تحقق اهداف پنج‌گانه انقلاب اسلامی را در جمع مسئولان و کارگزاران نظام در تاریخ ۱۳۷۹/۰۹/۲۱ مطرح کردند. ایشان در سال‌های بعد نیز به‌طور مستمر و در مقاطع مختلف، ضرورت تحقق این اهداف را به مسئولان اجرایی کشور یادآوری کرده‌اند. آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به محقق شدن دو گام اول، یعنی بروز انقلاب اسلامی و استقرار نظام اسلامی، «ایجاد دولت اسلامی» را سومین گام از فرایند اهداف اسلامی معرفی می‌کنند؛ اما اقدامات صورت‌گرفته در این مرحله را ناکافی دانسته و معتقدند که به علل مختلف، هنوز دولت اسلامی به معنای واقعی آن تحقق نیافته است و شاید به‌همین دلیل بیشتر رهنمودهای ایشان بر این مسئله، یعنی ضرورت پرداختن به ایجاد دولت اسلامی به معنای واقعی آن متمرکز بوده است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۹/۰۹/۲۱).

در همین راستا ایشان در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه تهران در سال ۱۳۹۶، نکات مهمی را گوشزد فرموده‌اند:

اگر انقلاب مبارزه لازم داشت تا به پیروزی برسد، امروز هم برای تثبیت این هنجارهای انقلاب به مبارزه نیاز دارد. باید جامعه اسلامی را محقق کنیم. در حال حاضر ما جامعه اسلامی

نظام شکل می‌گیرد، در نتیجه دولت کارکردهای خاصی را بر عهده دارد. از آنجاکه دولت‌ها برخاسته از نظام‌های سیاسی متفاوتی هستند و هر نظام سیاسی، نگاه خاصی به انسان، جهان و عالم هستی دارد؛ می‌توان گفت دولت‌ها نیز با توجه به نظام‌های سیاسی مختلف، تمایز می‌یابند. در نتیجه اهداف دولت‌ها از هم متمایز می‌شود و هر دولتی در چارچوب نظام سیاسی برخاسته از آن به دنبال تحقق اهداف خود است. در این میان، نظام سیاسی اسلام، اهداف و مبانی خاص خود را دارد و با توجه به همین مبانی و اصول نیز دولت اسلامی متناسب با آن شکل می‌گیرد (محمدی و نادری، ۱۳۹۷).

مقام معظم رهبری یک نوع رویکرد خاصی نسبت به مفهوم دولت اسلامی دارند و آن رویکرد، زمانی قابل درک و فهم است که دولت اسلامی را در فرایند پنج‌گانه تمدن نوین اسلامی مورد بررسی قرار دهیم. در عصر حاضر دولت را عموماً همان قوه مجریه در کشور می‌دانند؛ در حالی که مقام معظم رهبری دولت اسلامی مدنظر را بسیار وسیع‌تر بیان می‌کنند. تعریف ایشان شامل تمامی نهادهای مدیریتی است: «در اینجا منظور از دولت، فقط قوه مجریه نیست؛ یعنی مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که اداره یک کشور را برعهده دارند و نظامات گوناگون اداره‌کننده کشور. دولت اسلامی به معنای سازوکارها و نهادسازی‌های لازم برای ایجاد جامعه اسلامی است» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴).

۱-۲. انقلاب اسلامی

پدیده انقلاب اسلامی ایران، چه به‌عنوان یک رخداد بی‌نظیر سیاسی - اعتقادی و چه به‌عنوان یک تحول عمیق فکری در عرصه زندگی اجتماعی انسان، منشأ مباحث و تأثیرهای گوناگونی در فضای جامعه ایران و عرصه‌های بین‌المللی شده است؛ به‌گونه‌ای که تأثیرهای آن نه تنها بر دیروز و امروز؛ بلکه بر فردای جامعه بشری نیز انکارناپذیر است (کوشکی، ۱۳۸۷).

نخستین گام در مطالعه هر پدیده، تبیین مفهومی آن است. شاید به تعداد اندیشمندانی که در مورد انقلاب قلم زده‌اند، تعاریفی از انقلاب ارائه شده باشد. این تعاریف کم‌وبیش وجوه اشتراک و اختلاف نسبت به یکدیگر دارند و هریک از آنها زاویه‌ای از زوایای انقلاب را آشکار می‌سازد. آنچه مسلم و قطعی است اینکه بر روی هیچ تعریف مفهومی رضایت‌بخش و مورد پذیرش عموم، اتفاق نظر وجود ندارد. در کالبدشکافی تعاریف انقلاب به مؤلفه‌هایی نظیر

سعی بر آن داشته‌اند تا ابتدا با تبیین اهداف و شعارهای انقلاب اسلامی، مبانی عمیق دولت اسلامی در بیانیه گام دوم را بیان کنند. در گام بعدی، ظرفیت‌های اشاره شده در بیانیه گام دوم برای تحقق دولت اسلامی بررسی شد؛ و در نهایت نیز راهکارهای عملیاتی که رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم نام برده‌اند را شرح داده‌اند.

سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از: ظرفیت‌ها و راهکارهای تحقق دولت اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم چیست؟ سؤال‌های فرعی نیز، عبارتند از: اهداف و شعارهای دولت اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم چیست؟ ظرفیت‌های تحقق دولت اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم کدامند؟ راهکارهای تحقق دولت اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم چیست؟

در این پژوهش اطلاعات موردنیاز از طریق رجوع به منابع مرتبط، از جمله کتاب‌ها، سایت‌های معتبر و گفتمان‌های موجود در ارتباط با بیانیه گام دوم انقلاب در همایش‌ها و سخنرانی‌های مسئولان و مقامات کشور، همراه با تحلیل و تفسیر مطالب کسب شده است. روش تحقیق، از نوع کیفی و استفاده از استدلال‌های نظری و مفهومی مرتبط با موضوع؛ یا به عبارت دیگر، روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است.

نگارندگان مقاله، شناسایی راهکارها و ظرفیت‌های مهم در تحقق دولت اسلامی را مبنای بررسی‌ها و پژوهش‌های خود قرار دادند و ابعاد گوناگون این موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند. آنها بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را به‌عنوان مهم‌ترین سند پیش‌روی جمهوری اسلامی در چهل سال دوم حیات خود قلمداد کرده و با مطالعه موشکافانه این بیانیه به پردازش اهداف، بسترها، رویکردها، ظرفیت‌ها و راهکارهای تحقق دولت اسلامی پرداخته‌اند.

۱. مفاهیم

در این مجال سعی می‌شود تا چارچوب مفهومی و نظری در تشکیل انقلاب و دولت اسلامی مورد تفحص قرار گیرد.

۱-۱. دولت اسلامی

دولت را می‌توان ساختی از قدرت دانست که ملت‌ها به‌منظور برقراری نظم و قانون در بین خود و دفاع از سرزمین‌شان به وجود می‌آورند. در هر نظام سیاسی، دولت جهت پیشبرد اهداف مدنظر آن

مسئله برداشتن «گام دوم» به‌سوی آرمان‌های انقلاب ۵۷ در ۷ فصل می‌پردازد (اسدی و گودرزی، ۱۳۹۹).

هفت فصل این بیانیه به شرح ذیل است:

فصل اول: ثبات و امنیت و حفظ تمامیت ارضی ایران؛

فصل دوم: موتور پیشران کشور در عرصه علم و فناوری و ایجاد

زیرساخت‌های حیاتی و اقتصادی و عمرانی؛

فصل سوم: به اوج رسانیدن مشارکت مردمی و مسابقه

خدمت‌رسانی؛

فصل چهارم: ارتقاء شگفت‌آور بینش سیاسی آحاد مردم؛

فصل پنجم: سنگین کردن کفه عدالت در تقسیم امکانات

عمومی کشور؛

فصل ششم: افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای

عمومی جامعه؛

فصل هفتم: ایستادگی روزافزون در برابر قلدران و زورگویان و

مستکبران جهان.

اهمیت این بیانیه با توجه به شرایط و اقتضات زمانی ایران در

منطقه و جهان و مناسبات نظام اسلامی با قدرت‌های جهان و نیز با

عنايت محتوای آن بسیار راهبردی است. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی،

نقش نقشه کلی مسیر انقلاب را بر عهده دارد (ترابی کلاته، ۱۴۰۰).

۲. ابعاد و مؤلفه‌های تحقق دولت اسلامی

انقلاب اسلامی ایران در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ با آرمان و هدف بزرگی دست

به ایستادگی در برابر ظلم و استبداد طاغوتی زد که رهبر معظم انقلاب

اسلامی از آن چنین یاد می‌کنند: «برای اینکه تفکر انبیاء در جامعه پیاده

شود، یک حرکت بلندمدت و طولانی لازم بود. این انقلاب با این هدف

به وجود آمد. جامعه اسلامی، کشور اسلامی، نه فقط دولت اسلامی، نه

فقط تشکیل یک نظام اسلامی؛ بلکه تشکیل یک واقعیت و یک

مجموعه مردمی که براساس تعالیم اسلام - که لب‌الب تعالیم انبیاء

است - زندگی می‌کنند و آثارش را احساس می‌کنند. این هدف ماست»

(بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۷/۰۷/۰۷).

۲-۱. شعار و اهداف دولت اسلامی

هرگاه قصد ارزیابی انقلاب و جنبشی را داشته باشیم، اولین موضوعی که

بدان توجه می‌کنیم، اهداف و شعارهای اصلی آن است. دولت اسلامی در

جمهوری اسلامی که در جریان امامت انقلاب اسلامی در حال شکل‌گیری

دگرگونی بنیادین و ساختاری، تغییر نهادها، جابه‌جایی نخبگان،

خشونت و بی‌نظمی و... برمی‌خوریم که براساس تحلیل انقلاب‌های

جهان، در تعریف انقلاب جای گرفته‌اند. وقوع انقلاب اسلامی ایران

که یکی از بزرگ‌ترین پدیده‌های تاریخ در قرن بیستم بوده و در

زمره مهم‌ترین جنبش‌های سیاسی - اجتماعی به‌شمار می‌آید،

تعاریف موجود و نیز نظریه‌های انقلاب را به چالش کشید و ضرورت

ارائه تعریف جدیدی از انقلاب را به دنبال آورد (شفیعی، ۱۳۸۵).

انقلاب اسلامی خصوصیات منحصر به فردی دارد که آن را از دیگر

انقلاب‌های جهان ممتاز می‌سازد و مفهوم جدیدی از انقلاب به‌دست

می‌دهد. برخی از این خصوصیات از نظر رهبر معظم انقلاب از این قرارند:

- برخورداری از پشتوانه عظیم فلسفه و فقه و معارف شیعه در

طول هزار سال؛

- انقلاب اجتماعی همه‌جانبه همراه با تحمل بنیادین در زندگی انسان‌ها؛

- استواری بر پایه فرهنگ و اعتقاد و ایمان در مراحل اوج‌گیری

و سازندگی انقلاب؛

- بهره‌مندی از رویکرد ارزشی و هدف‌گیری اصلاح مفاسد

جهانی و بشری؛

- حاکم‌سازی فرهنگ توحیدی به جای فرهنگ الحادی و استبدادی؛

- شکل‌گیری بر مبنای نظم و انضباط انقلابی.

شهید مطهری نیز معتقد است: «انقلاب اسلامی راهی است که

هدف آن، اسلام و ارزش‌های اسلامی است و انقلاب و مبارزه، تنها

برای برقراری ارزش‌های اسلامی انجام می‌گیرد. در این صورت انقلاب

اسلامی متفاوت با اسلام انقلابی خواهد بود؛ زیرا در صورت اخیر، انقلاب

و مبارزه هدف خواهد بود و نه وسیله؛ برخلاف صورت نخست که مبارزه

و انقلاب، وسیله است نه هدف» (مطهری، ۱۳۷۷، ص ۱۷۲).

۱-۳. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

بیانیه گام دوم انقلاب، بیانیه‌ای است که از سوی رهبر جمهوری

اسلامی ایران، سیدعلی خامنه‌ای به مناسبت چهلمین سالگرد

پیروزی انقلاب اسلامی، در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر گردیده

است و در آن بر استمرار راه انقلاب شکوهمند سال ۵۷ به تبیین

دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. ایشان در این بیانیه با

هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه‌هایی

ارائه می‌دهد. در این بیانیه سیدعلی خامنه‌ای، ملت ایران، «به‌ویژه

جوانان» را مورد خطاب قرار می‌دهد و به توضیح و روشن کردن

است، می‌بایست پایبند به تمامی شعارها و اهداف ابتدایی انقلاب اسلامی مردم ایران باشد و تمام ظرفیت‌ها و امکانات خود را برای تحقق آن به کار بندد. از این‌رو، در این بخش به اهداف و شعارهای اصیل دولت اسلامی که در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی آمده، خواهیم پرداخت.

۲-۱-۱. استقلال و آزادی

در دولت اسلامی ایران دو مفهوم «برتر» و «بنیادین» وجود دارد که سازنده عقلانیت انقلاب اسلامی است: «استقلال» و «آزادی». این دو مفهوم را می‌توان آواز قوی انقلاب دانست. در جمهوری اسلامی این دو معنا یکدیگر را پشتیبانی می‌کنند؛ به طوری که تقویت آزادی به استحکام استقلال و تقویت استقلال به استحکام آزادی می‌انجامد. این دو مفهوم، دو بال انقلاب اسلامی هستند و با تضعیف هریک از بال‌ها، دیگری نیز تضعیف می‌شود. با هم‌بودگی این دو مفهوم یکی از مهم‌ترین اصول اندیشه سیاسی انقلاب است و شاید بتوان آن را جوهره انقلاب اسلامی دانست.

مقام معظم رهبری در فرازی از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی پیرامون استقلال و آزادی اینچنین فرموده‌اند: «استقلال ملی به معنای آزادی ملت و حکومت از تحمیل و زورگویی قدرت‌های سلطه‌گر جهان است و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است؛ و این هر دو از جمله ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه الهی به انسان‌هایند و هیچ‌کدام تفضل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین این دو هستند. منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند. ملت ایران با جهاد چهل‌ساله خود، از جمله آنهاست. استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد، بلکه خون‌آورد صد‌ها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است؛ غالباً جوان، ولی همه در رتبه‌های رفیع انسانیت. این ثمر شجره طیبه انقلاب را با تأویل و توجیه‌های ساده‌لوحانه و بعضاً مغرضانه، نمی‌توان در خطر قرارداد. همه - مخصوصاً دولت جمهوری اسلامی - موظف به حراست از آن با همه وجودند. بدیهی است که «استقلال» نباید به معنای زندانی کردن سیاست و اقتصاد کشور در میان مرزهای خود و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود».

رهبر معظم انقلاب در رابطه با نظر اسلام در این بخش بیان

داشته‌اند که: «اسلام برای آزادی بشر آمد، هم آزادی از قیدوبند فشار دستگاه‌های مستبد و ظالم بر طبقات گوناگون انسان و ایجاد حکومت عادلانه برای بشر و هم آزادی از اندیشه‌ها و تصورات و اوهام حاکم بر زندگی انسان» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۲۹/۱۰/۱۳۹۲).

۲-۱-۲. عدالت

سخن گفتن از عدالت به آفرینش و خلقت انسان بازمی‌گردد. دیده‌ها و شنیده‌ها حاکی از آن هستند که در طول تاریخ سخن نهایی بسیاری از انقلاب‌ها، شورش‌ها و جنگ میان ظالم و مظلوم و غنی و فقیر، سخن عدل و برپایی عدالت است. بی‌عدالتی در جهان حاضر به‌طور محسوسی در بطن جوامع رخنه کرده و طیف طرفداران عدالت و اجرای آن روزبه‌روز گسترده‌تر می‌شود. با آنکه تمامی جوامع، پیکربندی اصلی قوانین خود را بر پایه عدالت بنا می‌کنند؛ اما این موضوع فقط در بیان دیده شده و در عمل هیچ‌گاه دیده نشده که عدالت، هر چیزی را بر سر جای خود قرار داده باشد و جامعه آرمانی انسانی شکل گرفته باشد (علوی و همکاران، ۱۳۹۵). عدالت از مفاهیم بنیادینی است که همه ادیان الهی با هدف تحقق این اصل از سوی خدای متعال به‌واسطه انبیاء نازل گشته‌اند. مهم‌ترین دغدغه پیام‌آوران الهی بعد از شناخت خدا و نزدیک کردن انسان به او، ایجاد و بسط عدالت بوده است. دین اسلام نیز به‌عنوان خاتم ادیان، تحقق عدالت را در سرلوحه اهداف خود قرار داده است (طاهری، ۱۳۸۸).

در همین راستا نیز انقلاب اسلامی و در پی آن دولت اسلامی، یکی از مهم‌ترین اهداف و شعارهای خود را تحقق عدالت در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی از جمله عدالت سیاسی، عدالت آموزشی، عدالت اقتصادی و... تعریف کرده است. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی عدالت را در صدر هدف‌های اولیه همه پیامبران الهی بیان می‌دارد: «عدالت در صدر هدف‌های اولیه همه بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است. این، کلمه‌ای مقدس در همه زمان‌ها و سرزمین‌هاست و به‌صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولی‌عصر^ع میسر نخواهد شد؛ ولی به‌صورت نسبی، همه‌جا و همه وقت ممکن، و فریضه‌ای بر عهده همه به‌ویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است، که قبلاً بدان اشاره‌ای کوتاه رفت؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد و

توطئه و از گونه‌نمایی و دست‌کم سکوت و پنهان‌سازی که اکنون برنامه جدی دشمنان انقلاب است، خنثا گردد».

مقام معظم رهبری، مفهوم عدالت در قرآن را این‌گونه شرح می‌دهند: «استقرار عدالت، نفی تبعیض، نفی فاصله‌های طبقاتی؛ اینها جزو آرزوهای بزرگ است. اصلاً در قرآن، اقامه قسط را مسئله اصلی و هدف پیغمبران می‌داند: «لَيَقُومَنَّ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید: ۲۵). ما [هم] راه پیغمبران را می‌رویم؛ ما راه اسلام و راه پیغمبران را طی می‌کنیم؛ بنابراین قطعاً عدالت یکی از برترین یا شاید بشود گفت برترین آرمان و ارزشی است که بایستی دنبالش باشیم. با لفاظی هم عدالت درست نمی‌شود. عدالت البته چیز سختی است؛ اجرای عدالت جزو سخت‌ترین کارهاست» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۷/۰۳/۰۷).

۲-۱-۳. عزت

«عزت» در کاربرد متعارف آن در مقابل «ذلت» است که با ریشه لغوی‌اش هم مناسبت دارد و مانند بسیاری از واژه‌های دیگر مفهوم آن، پایه اولیه‌ای دارد که ممکن است بار معنایی دیگری به آن اضافه شود و مفهوم جدیدی از آن به‌دست آید. ریشه این مفهوم قدرت و اقتدار است. اما هر قدرتی عزت نیست؛ بلکه باید بار معنایی دیگری به آن اضافه شود. در زندگی اجتماعی، زمانی یک فرد عزیز است که به کمک ویژگی‌های خود بتواند در برابر عوامل مخالف مقاومت و ایستادگی کند و به‌واسطه این ویژگی‌ها مورد توجه دیگران قرار می‌گیرد و برای او احترام قائل می‌شوند. لازمه این امر محبوب بودن است. به‌نحوی که گاهی «عزیز» و «محبوب» در تعبیرات عرفی مرادف هم به‌کار برده می‌شود. شاید مناسب‌ترین معادل فارسی برای «عزیز» شکست‌ناپذیر باشد. طبعاً چنین کسی باید قدرتی داشته باشد. خدای متعال برای توصیف خود به‌عنوان کسی که این جهان را آفریده و توانایی انجام این کار عظیم را داشته، از اسم عزیز استفاده می‌کند و می‌فرماید: «وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ» (زخرف: ۹). اگر پرسید چه کسی این آسمان و زمین را خلق کرده، خواهند گفت کسی که قدرتمند و شکست‌ناپذیر است و علاوه بر قدرتمندی، کارهایش بر خلاف حکمت هم نیست (مصباح یزدی، ۱۳۹۱).

رهبر معظم انقلاب در تعریف و بیان مفاهیم و بنیان‌های اساسی عزت، نکات گران‌بهای را متذکر شدند که این نکات عبارتند از:

۱. عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن: این هر سه، شاخه‌هایی از اصل «عزت، حکمت و مصلحت» در روابط بین‌المللی‌اند. صحنه جهانی، امروز شاهد پدیده‌هایی است که تحقق‌یافته یا در آستانه ظهورند: تحرک جدید نهضت‌بیداری اسلامی براساس الگوی مقاومت در برابر سلطه آمریکا و صهیونیسم؛ شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در منطقه؛ گسترش حضور قدرتمندان سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب وسیع آن در سراسر جهان سلطه (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

۲. دو رکن عزت، یعنی از سویی مرزبندی و جبهه‌گیری مقتدرانه در برابر استکبار و از سویی تراحم و هم‌گرایی و برادری میان مسلمانان، آنگاه که با رکن سوم یعنی خشوع و تعبد در برابر پروردگار همراه شود، امت اسلامی در راهی که مسلمین صدر اسلام را به اوج عظمت و عزت رسانید؛ پی‌درپی به پیش خواهد رفت و ملت‌های مسلمان از عقب‌ماندگی حقارت‌باری که در قرن‌های اخیر بر آنان تحمیل شده، نجات خواهند یافت (پیام رهبر معظم انقلاب به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۶/۰۹/۲۷).

۳. عزت ملی چیست؟ عزت ملی عبارت است از اینکه یک ملت در خود و از خود احساس حقارت نکند. نقطه مقابل احساس عزت، احساس حقارت است؛ یک ملت وقتی به درون خود - به سرمایه‌های خود، به تاریخ خود، به موارث تاریخی خود، به موجودی انسانی و فکری خود - نگاه می‌کند، احساس عزت و غرور کند؛ احساس حقارت و ذلت نکند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۸/۰۲/۲۲).

۲-۱-۴. معنویت و اخلاق

معنویت در جامعه اسلامی مبتنی بر دین و آموزه‌های دینی است؛ طوری که تعالیم اسلام شکل‌دهنده معنویت هستند. معنویت همواره اخلاق‌گراست؛ اما اخلاق‌گرایی معطوف به معنویت نیست. اگر معنویت در جامعه نهادینه شود، اخلاق‌مداری در میان لایه‌های مختلف اجتماعی رسوخ می‌یابد (ویسی، ۱۳۹۸). تلاش و جهاد در راستای رشد هرچه بیشتر شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه، بدون «همراهی حکومت»، توفیق چندانی نخواهد یافت. آری، اخلاق و معنویت، با «دستور» و «فرمان» به دست نمی‌آید و حکومت نمی‌تواند آن را با «قدرت قاهره»، ایجاد کند؛ اما اولاً خود باید «منش و رفتار اخلاقی و معنوی» داشته باشد و ثانیاً باید در پی

اسلامی معرفی کرده است. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، سازوکار عقلانیت مبتنی بر فرایندهای متنوعی است و همچنین کاربست آن در حکمرانی سبب برخی نتایج و دستاوردها خواهد شد و طبیعتاً غفلت از این امر نیز خسارت به‌بار خواهد آورد. به‌عبارت کلی عقلانیت در نگاه رهبر انقلاب عبارت است از: محاسبات منطقی و معنوی نوگرایانه (موسوی‌نیا، ۱۳۹۹).

مقام معظم رهبری منطق امام خمینی^ع پیرامون عقلانیت را این‌گونه بیان فرموده‌اند: «منطق امام بزرگوار ما، منطق عقل، منطق فکر، منطق عمل روشن‌بینانه، منطق انسانیت و هنجار انسانی و اخلاق انسانی و فضائل اخلاقی بود؛ دنیا دنبال این است» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۴/۰۶/۱۱). همچنین: «عقلانیت و محاسبه، یکی از شرایط لازم رسیدن به عدالت است» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸).

۲-۱-۶. برادری

اسلام منادی توحید است و توحید در اسلام نه‌تنها به مفهوم اعتقاد به خالق واحد و توانای خالق هستی، بلکه به مفهوم توحید در پیکره اجتماع عظیم انسان‌ها با همه تفاوت‌هایشان بود و معنای کامل توحید فقط با اعلام برادری میان جامعه اسلامی و اجتماع بشری با یک رویکرد خداگرایانه مصداق عینی پیدا می‌کند. در واقع تحقق اندیشه توحیدی در صورت اجتماع بشری احساس و درک این اندیشه بود که انسان از منشأ واحدی است و از روح واحدی جنبش و حرکت یافته و از پیکره واحدی خلق شده است. این وحدانیت زمانی صورت تکاملی خود را پیدا می‌کند که انسان‌ها این احساس را اجتماعی کنند و در سایه اعتقاد توحیدی در جمع برادران ایمانی و موحد درآیند و به مصداق «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...» (حجرات: ۱۰). در حلقه اجتماع انسان‌های مؤمن همه را برادر خویش بدانند و برای نجات برادران ایمانی و خدایی خویش از هیچ تلاشی فروگذاری نکنند. این‌گونه برادری، منادی و مروج نوعی بینش است که در آن همه کینه‌ها، نفرت‌ها، جهل‌ها، حق‌کشی‌ها و نابرابری‌ها کنار گذاشته می‌شود و همه مردم در جامعه اسلامی برای تحقق اجتماعی برادرانه تلاش می‌کنند که در آن برابری و عدالت تمام بت‌های موهوم طبقاتی و امتیازات ستمگرانه را از روی کره‌خاکی و صفحه زندگی اجتماعی نیست و نابود می‌کند و با حذف دوگانه‌گرایی‌ها و تفرقه‌ها و تضادهای وحدت و یکتایی را نوید می‌دهد. این بینش بر خصوصیت‌ها

«فراهم‌سازی زمینه رواج آن در جامعه» باشد؛ به این معنا که به نهادهای اجتماعی در این‌باره میدان دهد و کمک برساند و با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه معقول، بستیزد و اجازه ندهد که «جهنمی‌ها»، مردم را با «زور» و «فریب»، جهنمی کنند.

اخلاق و معنویت در بیانیه گام دوم این‌گونه بیان شده است: «معنویت به معنای برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است و اخلاق به معنای رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکوست. معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است. بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن، حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند».

رهبر معظم انقلاب در دیدار دانشجویان، اهمیت اخلاق و معنویت را این‌گونه شرح داده‌اند:

در زمینه معنویت و اخلاق هم باید آرمان‌گرا بود. محیط دانشگاه به دلیل اینکه محیط جوان است، باید محیط پاکیزه‌ای باشد. بعضی خیال می‌کنند دانشگاه یعنی محیطی که در آن، تقید به دین و پایبندی به دین و اخلاق و اینها خیلی لزومی ندارد و مطلوب نیست. این ناشی از بنای غلطی است که در دوران طاغوت، در آغاز پیدایش دانشگاه، پایه‌ریزی شد. آن روز کسانی دانشگاه را به‌وجود آوردند که به اصل دین و معنویت و اخلاق اعتقاد نداشتند؛ شیفته غرب و فریفته اخلاقیات غرب بودند. البته آن شیفتگی و فریفتگی، شکل عمومی‌اش بود؛ یک عده‌ای شان هم مزدور و مأمور غرب بودند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۰۴/۱۲).

۲-۱-۵. عقلانیت

عقلانیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مفاهیم سیاسی مورد توجه اسلام و از گزاره‌های مورد تأکید رهبران انقلاب اسلامی در دوران مبارزات و تشکیل حکومت اسلامی بوده است. در بیانات مختلف رهبر انقلاب درباره سیر مفهومی و تاریخ عقلانیت، اشارات متعددی به معنای ایجابی عقلانیت شده است. ایشان محتوای عقلانیت را منطبق بر ارزش‌های دینی دانسته و آن را از وجوه اصلی اندیشه

و ستیزه‌گری‌ها و سرکشی‌ها و جدال‌های بی‌پایان و پرملاط اجتماع انسان‌ها خط بطلان می‌کشد (بهرامی، ۱۳۸۰).

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی پیرامون این موضوع این‌گونه آمده است: «مجاهدتهای جوانان در میدان‌های سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیه برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد».

آیت‌الله خامنه‌ای در رابطه با برادری نکات گوناگونی را ایراد فرمودند، که به شرح ذیل است:

پیام اسلام، پیام وحدت و امنیت و برادری است. امیرالمؤمنین علیه السلام یک جمله ابدی دارد که درباره همه انسان‌هاست؛ می‌فرماید: این انسانی که در مقابل توست، یا برادر دینی توست، یا شریک خلقی تو؛ و به هر حال، یک انسان است. همه انسان‌ها، باید با هم متحد و مهربان باشند؛ مخصوص یک دسته و یک گروه هم نیست. لذا در اسلام به مسلمانان دستور داده شده که حتی کسانی که از لحاظ دین و عقیده برخلاف شما هستند، با آنها هم خوبی کنید. «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ» (ممتحنه ۸). این منطق اسلام است. یعنی کسی هم که از لحاظ فکری با شما یکی نیست و عقیده دیگری دارد، مظهر سزا گرفتن به خاطر عقیده، اینجا نیست و شما مرجعش نیستید: «و الْحَكَمُ لِلَّهِ وَالْمَعُودُ إِلَيْهِ الْقِيَامَةَ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۲). این هم کلام امیرالمؤمنین علیه السلام است. شما با انسانی روبه‌رو هستید که یا با شما هم عقیده است و برادر شماست، یا هم عقیده نیست و در خلقت با شما شریک است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۵/۰۷/۱۸).

۳. ظرفیت‌های تحقق دولت اسلامی

اگر نگاهی به کشور ایران بیفکنیم، ظرفیت‌های مادی و معنوی بسیاری را مشاهده خواهیم کرد. به روایت آمارهای جهانی کشور ایران جزو برترین کشورهایی است که از لحاظ منابع طبیعی و معدنی دارای تنوع و گستردگی بالایی هست. ایران اسلامی علاوه بر منابع مادی، استعدادها و نیروی انسانی باهوش و خلاق را نیز در خود پرورش داده است که مجموع همه این ظرفیت‌ها نوید ایجاد دولت و جامعه‌ای اسلامی و نوین را می‌دهد.

۳-۱. جوانان

انقلاب اسلامی ایران در سال ۵۷ به دست جوانانی رقم خورد که تمام وجود و توان خود را وقف اسلام و ایران کرده بودند و در این راه از هیچ جان‌فشانی‌هایی دریغ نمی‌ورزیدند. حال همه می‌دانیم که شور و انگیزه جوانی در هر نسلی وجود دارد و مهم آن است که بتوانیم این شور و امید جوانی را در راه درست قرار دهیم تا ثمرات گران‌بهای آن را درک کنیم. در اوایل انقلاب برای اداره کشور به جوانان اعتماد شد و حال پس از گذشت چهار دهه از ابتدای انقلاب، نسلی جدید از جوانان به روی صحنه آمده‌اند و مسئولان می‌بایست بار دیگر بار امانت را به دوش جوانان بسپارند و با اعتماد به ایشان گام‌های بزرگی را در چله دوم انقلاب بردارند. *امام خامنه‌ای* در بیانی از لزوم اعتماد به جوانان این‌گونه می‌فرماید: «امام [با تشکیل بسیج] سرنوشت انقلاب را به جوان‌ها سپرد؛ و هر مجموعه جوانی، هر نسلی، وقتی از جوانی پا می‌گذارد به میان‌سالی، در واقع این امانت را تحویل می‌دهد به نسل جوان بعد از خودش و این سلسله تمام‌نشدنی است» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳).

«بیانیه گام دوم» یک ترسیم کلی از گذشته و حال و آینده انقلاب بوده. چهل سال [از انقلاب] گذشته - یک ترسیم کلی است؛ وارد جزئیات نشدیم - یک تصویرسازی کلی شده راجع به مسائل اصلی انقلاب. چهار نقطه به اصطلاح اصلی در این بیانیه مورد تأکید بوده: ... نقطه چهارم: «عظمت نقش نیروی جوان متعهد»؛ نه هر جوانی؛ جوانی که احساس تعهد کند، احساس مسئولیت کند. عظمت نقش این قشر، یعنی جوان متعهد در این مسیری که در پیش‌رو داریم و در رسیدن به آن چشم‌انداز مورد نظر. ما به یک حرکت عمومی به سمت آن چشم‌انداز نیاز داریم؛ باید یک حرکت عمومی در کشور راه بیفتد؛ البته این حرکت وجود دارد؛ منتها بایستی انضباط پیدا کند، سرعت پیدا کند و پیشرفت آن به سمت چشم‌انداز مورد نظر محسوس باشد. این حرکت طبعاً با محوریت جوان متعهد است؛ جوان‌های متعهد، محور این حرکت‌اند» (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

یکی از مهم‌ترین تأکیدی که *آیت‌الله خامنه‌ای* در طول دوران مسئولیت خویش در ریاست‌جمهوری و رهبری به صورت عینی و عملی بر آن صحنه گذاشته‌اند، توجه به جوانان بوده و هست. ایشان در بیانی، مسئول تحقق آرمان‌های انقلاب در چله دوم را جوانان نامیده‌اند:

انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی این گونه از این ظرفیت بزرگ برای ادامه راه انقلاب اسلامی و دولت اسلامی نام می‌برند: فرصت‌های مادی کشور نیز فهرستی طولانی را تشکیل می‌دهد که مدیران کارآمد و پیرانگیزه و خردمند می‌توانند با فعال کردن و بهره‌گیری از آن، درآمدهای ملی را با جهشی نمایان افزایش داده و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز و به معنای واقعی دارای اعتماد به نفس کنند و مشکلات کنونی را برطرف کنند. ایران با دارا بودن یک درصد جمعیت جهان، دارای ۷ درصد ذخایر معدنی جهان است: منابع عظیم زیرزمینی، موقعیت استثنائی جغرافیایی میان شرق و غرب و شمال و جنوب، بازار بزرگ ملی، بازار بزرگ منطقه‌ای با داشتن ۱۵ همسایه با ۶۰۰ میلیون جمعیت، سواحل دریایی طولانی، حاصل‌خیزی زمین با محصولات متنوع کشاورزی و باغی، اقتصاد بزرگ و متنوع، بخش‌هایی از ظرفیت‌های کشور است؛ بسیاری از ظرفیت‌ها دست‌نخورده مانده است. گفته شده است که ایران از نظر ظرفیت‌های استفاده‌نشده طبیعی و انسانی در رتبه اول جهان است. بی‌شک شما جوانان مؤمن و پرتلاش خواهید توانست این عیب بزرگ را برطرف کنید. دهه دوم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده‌نشده باشد و پیشرفت کشور، از جمله در بخش تولید و اقتصاد ملی ارتقاء یابد (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

۳-۳. نیروهای مستعد انسانی

چله اول انقلاب اسلامی، چله جهاد و پیشرفت بوده است. عقب‌ماندگی‌هایی که برای ملت ایران در زمان حکومت شاهان قاجاری و پهلوی به وجود آمده بود، لزوم جهاد برای سازندگی، پیشرفت و پرکردن خلأهای ایجادشده برای کشور را به همراه داشت. مشارکت نیروهای مستعد انسانی برای پیمودن راه پیشرفت و سازندگی و فتح قله‌های بلند علمی، سیاسی، اقتصادی و... یکی از مهم‌ترین عواملی بوده که سبب جهش ملت ایران در میدان‌ها مختلف شده است. اگر همراهی و همکاری استعدادها مستعد برای دستیابی به موفقیت و پیشرفت نبود، امروزه عزت و اعتبار انقلاب اسلامی نمی‌توانست در سراسر جهان زبازد باشد. آری این نیروهای

بنده معتقدم که آرمان‌های انقلاب - که چارچوب‌هایش مشخص است، بنده هم بعضی‌ها را تصریح خواهم کرد و اسم خواهم آورد - بدون نیرو و نشاط و جسارت جوانی، قابل تعقیب و قابل دسترسی نیست. نسبت شما با آرمان‌ها، اینچنین نسبتی است. عقیده من این است که اگر چنانچه نیروی جوانی، یعنی قدرت فکری و بدنی و اگر نشاط و روحیه و حالت تحرک و همچنین جسارت، یعنی خط‌شکنی‌ها که در جوان‌ها به‌عنوان خصیصه وجود دارد، نباشد، ما به آرمان‌ها دست پیدا نخواهیم کرد؛ لذا جوان‌ها در زمینه دسترسی به آرمان‌ها و تحقق آرمان‌های انقلاب و آرمان‌های اسلامی، دارای مسئولیت‌های بزرگی هستند و کارآمدی بسیار بالایی هم دارند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۲/۰۵/۰۶).

۳-۲. فرصت‌های مادی

نگاهی محققانه و مطالعه‌ای با رویکرد فهم عمیق مبانی رشد و پیشرفت انقلاب‌ها و ملت‌های آزاده در طول تاریخ، ما را به اصول مهمی برای تدوین چشم‌انداز و مأموریت‌هایمان در راستای ساخت ایران عزیزمان رهنمون خواهد ساخت. هرگاه ملت‌ها و دولت‌های بزرگ، پس از انقلاب و پس از رهایی از دست مستعمران و مستکبران، عینک اتکا و اعتماد به قدرت‌های پوشالی را از چشمان خود دور کرده و به‌جای آن با دیدی نافذ به توانایی‌ها و استعداد‌های اقوام، مردم و سرزمین خود نگاه کرده‌اند، چشمه‌ای جوشان از عمق ملت خود را قلیان داده‌اند که رفته‌رفته آن چشمه جوشان تبدیل به رودخانه‌ای عمیق از قدرت و صلابت داخلی برای آن مردمان در طول تاریخ و در سطح جهان گردیده است که امروزه می‌توان ثمرات آن اعتماد را در قدرت، پیشرفت و اعتماد به نفس آن کشور در عرصه‌های علمی، صنعتی، ورزشی و دیگر حوزه‌ها مشاهده کرد.

دولت اسلامی که در ادامه انقلاب و نظام اسلامی می‌بایست در کشور ما ایجاد شده و در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی ایفای نقش کند، پشتوانه‌ها و ظرفیت‌های بزرگی را در کنار خود دارد تا بتواند سعادت در حوزه‌های مختلف را برای مردم ایران به ارمغان بیاورد. استفاده از ظرفیت‌های عظیم مادی در کشور ما اصلی مهم است که با بهره‌گیری درست از آنها می‌توان جایگاه‌های بالایی در اقتصاد و قدرت‌های اقتصادی جهان را به دست آورد. رهبر معظم

۴. راهکارهای تحقق دولت اسلامی

۴-۱. مدیریت جهادی

یکی از موضوع‌های مهم در مدیریت هر جامعه که بایستی به آن توجه ویژه داشت، روش مدیریت جامعه براساس فرهنگ، اصول و ارزش‌های حاکم بر آن است. در ایران نیز سبک‌های مختلف مدیریت از دیرباز مورد توجه قرار گرفته که از آن جمله می‌توان به مدیریت جهادی اشاره کرد. تفاوت اصلی مدیریت جهادی با سایر نظام‌های مدیریتی، در پیش‌فرض‌ها و مبانی فکری و عقیدتی آن است. در این نظام مدیریتی، احکام دین اسلام به‌عنوان راهبردی برای زندگی و شاخصی برای سنجش حیات مطلوب در نظر گرفته شده و هدف این نظام مدیریتی، پیاده‌سازی ارزش‌ها در جامعه به منظور تبدیل آنها به کیفیت زندگی است. مدیریت جهادی در اصل نه‌تنها با مصرف‌گرایی، اشرافی‌گری، سستی، تبلی و انحراف از آرمان‌های اسلامی مغایرت و مخالفت داشته؛ بلکه با آن مبارزه می‌کند (نظری و همکاران، ۱۳۹۷).

مدیریت جهادی در واقع همان مدیریت علمی است که براساس فرمول‌ها و قوانین مطرح در دانش مدیریت پایه‌ریزی شده است. فرق این نوع مدیریت با مدیریت صرف در این است که مبنای مدیریت جهادی، مبنای اسلامی و ارزشی است و می‌توان گفت: مدیر مسلمان با در نظر گرفتن ابعاد دینی و ایمانی به مدیریت؛ تعریف تازه‌ای می‌بخشد و مفهوم مدیریت جهادی را به وجود می‌آورد. در مدیریت جهادی که برگرفته از مدیریت اسلامی است، به علم، فرهنگ و انسان و ارزش‌های انسانی توجه ویژه‌ای شده است؛ بدین ترتیب مدیریت جهادی نوعی مدیریت ارزشی و با اصالت فرهنگی و هماهنگ با مدیریت علمی است و می‌توان گفت با استفاده از تعاریف علمی مدیریت و به‌کارگیری پنج وظیفه اصلی یک مدیر و ادغام آن با مفاهیم اسلامی و دینی به سبک جدیدی از مدیریت تبدیل شده است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۷).

کشور عظیم ما پس انقلاب اسلامی برای جبران عقب‌ماندگی‌هایی که در طول دوران حکومت پادشاهان پهلوی و قاجاری برای کشور ایجاد شده بود، می‌بایست سبک جدیدی از مدیریت را به کار می‌بستند تا با سرعتی مضاعف و به‌صورت جهش‌گونه کاستی‌ها را جبران و آبادانی و سربلندی را برای کشور رقم بزنند. مدیریت جهادی سبک مدیریتی برآمده از دین اسلام است که

بااستعداد، غیور و فداکار ایران اسلامی بودند که در گام اول با انقلاب خود، دست خیاثکار شاهان و مستکبران جهانی را از کشور ایران و منابع غنی آن کوتاه کردند و سپس جان‌های خود را زیر بار مسئولیت قرار دادند تا قله‌های مرتفع علمی و... فتح شده و عزت انقلاب اسلامی به ملت ایران بازگردد.

آرمان‌ها و اهداف هر ملت و کشوری به دست مردمان و جوانان همان کشور تحقق می‌یابد، آن زمانی که انقلاب اسلامی در سال ۵۷ به پیروزی رسید، جوانان این مرزوبوم بودند که با جان‌فشانی‌های خود دستان زورگوی مستکبران را از ایران کوتاه کردند و حال در ابتدای چله‌ دوم انقلاب اسلامی، نیروهای مستعد انسانی و جوانان هستند که می‌بایست عنان امور را به دست گیرند و آرمان بزرگ ایجاد دولت اسلامی را تحقق بخشند.

دولت اسلامی که رهبر معظم انقلاب با نام دولت جوان حزب‌اللهی از آن یاد می‌کنند، با چنین ظرفیت بزرگی امکان تحقق دارد و آن هم نیروهای مستعد و توانمند در کشور هستند. آیت‌الله خامنه‌ای از چنین ظرفیت بزرگی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نیز این‌گونه یاد می‌کنند:

مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است. جمعیت جوان زیر ۴۰ سال که بخش مهمی از آن نتیجه موج جمعیتی ایجادشده در دهه ۶۰ است، فرصت ارزشمندی برای کشور است. ۳۶ میلیون نفر در سنین میانه ۱۵ و ۴۰ سالگی، نزدیک به ۱۴ میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، رتبه دوم جهان در دانش‌آموختگان علوم و مهندسی، انبوه جوانانی که با روحیه انقلابی رشد کرده و آماده تلاش جهادی برای کشورند و جمع چشم‌گیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند؛ اینها ثروت عظیمی برای کشور است که هیچ اندوخته مادی با آن مقایسه نمی‌تواند شد (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

همان‌طور که رهبر معظم انقلاب بیان فرمودند؛ ظرفیت عظیم نیروی انسانی کارآمد و باایمان در کشور ما که تحصیلات دانشگاهی مناسبی هم دارند، ظرفیت بسیار خوبی برای تحقق دولت اسلامی است، حال عظمی راسخ و مدیریتی جهادی نیاز است تا این آرمان و هدف انقلاب اسلامی جامعه عمل پیوشد.

در راستای تحقق اهداف موردنظر حکومت به یاری آن بشتابند. این امر در حکومت اسلامی نیز جاری است و حکومت اسلامی به منظور دستیابی به اهداف دینی خود، نیازمند مشارکت هرچه بیشتر مردم و همکاری عمومی در موضوعات مختلف در حوزه فعالیت دولت است. مشارکت سهیم و شریک شدن افراد جامعه و پذیرش مسئولیت در فعالیت‌ها و وجوه گوناگون زندگی اجتماعی به منظور دستیابی به اهداف مشخص است.

با استخراج وجوه مشترک تعریف مذکور، می‌توان گفت مشارکت دارای سه رکن:

۱. مسئولیت‌پذیری؛ ۲. حرکت به سمت اهداف مشترک؛ ۳.

همکاری و یاری‌دادن به یکدیگر در این مسیر.

براین اساس مفهوم موردنظر از مشارکت سهیم و شریک شدن و مسئولیت‌پذیری مردم در امر اداره حکومت اسلامی و در راستای دستیابی به اهداف والای آن است. دو رکن مسئولیت‌پذیری و یاری‌دادن در مسیر دستیابی به اهداف بسته به نوع حق یا تکلیف بودن مشارکت متفاوت است. این در حالی است که سیر حرکت و مسیر اصلی مشارکت بر محور اهداف مشترک قرار دارد (جاوید و فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۲).

اساس انقلاب اسلامی بر پایه مردم شکل گرفته است، از شروع اعتراضات مردمی به حکومت شاهنشاهی در سال‌های قبل از انقلاب اسلامی تا برپایی نهادهای انقلابی همه‌وهمه با اتکا بر نیروی مردم و مشارکت مردمی به انجام رسیده است. پس از انقلاب اسلامی نیز در دفاع مقدس و بسیج همگانی برای دفاع از ایران اسلامی این مردم ایران بودند که با مشارکت همه‌جانبه خود مرزهای این سرزمین را از غارت بیگانگان در امان داشتند. عرصه‌های علم و فناوری، اقتصاد، فرهنگی و سیاست نیز، حوزه‌های مشارکت مردمی را در زمان‌های مختلف در این چهل سال به خود دیده است. شاید بتوان تازه‌ترین مشارکت مردمی در پیش بردن اهداف انقلاب اسلامی را مشارکت ایشان در بحران کرونا دانست که ایشان با تمام توان به کمک نظام سلامت آمدند و جهاد سلامت را در ابعاد مختلف رقم زدند. مردم ایران در برهه‌های مختلف اقشار مستضعف را مورد حمایت خود قرار دادند و با ایجاد مسابقه خدمت‌رسانی در عرصه‌های مختلف مردمان این مرزوبوم را زیر چتر حمایت خود قرار دادند. در همین حوزه مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی اینچنین فرموده‌اند: «مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند

دو رکن اساسی دارد و آنان عبارت‌اند از: تلاش و کوشش فراوان در راه مبارزه با دشمن. جوانان و مردمان کشور در چله اول انقلاب اسلامی مدیریت جهادی را در فضاهای گوناگونی به منصفه ظهور رسانند که دفاع مقدس و دستاوردهای موشکی از جمله آنهاست.

حال که ما در چله دوم انقلاب اسلامی، هدف ایجاد دولت اسلامی را دنبال می‌کنیم، مدیریت جهادی را می‌بایست به‌عنوان سبک جدید مدیریتی در تمامی ارکان کشور پیاده کنیم و در حقیقت از آن به‌عنوان راهکاری برای تحقق دولت اسلامی یاد شود. مدیریت جهادی راهکاری برگرفته از مبانی اسلامی و تجربیات عینی است که راه ایجاد دولت اسلامی در ادامه راه انقلاب اسلامی را هموار می‌کند.

رهبر معظم انقلاب نیز در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در شرح مدیریت جهادی می‌فرماید:

به‌رغم همه این مشکلات طاقت‌فرسا، جمهوری اسلامی روزبه‌روز گام‌های بلندتر و استوارتری به جلو برداشت. این چهل سال، شاهد جهادهای بزرگ و افتخارات درخشان و پیشرفت‌های شگفت‌آور در ایران اسلامی است. عظمت پیشرفت‌های چهل‌ساله ملت ایران آنگاه به‌درستی دیده می‌شود که این مدت، با مدت‌های مشابه در انقلاب‌های بزرگی همچون انقلاب فرانسه و انقلاب اکتبر شوروی و انقلاب هند مقایسه شود. مدیریت‌های جهادی الهام‌گرفته از ایمان اسلامی و اعتقاد به اصل «ما می‌توانیم» که امام بزرگوار به همه ما آموخت، ایران را به عزت و پیشرفت در همه عرصه‌ها رسانید (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

۲-۴. مشارکت مردمی و مسابقه خدمت‌رسانی

بدون شک توسعه اجتماعی مستلزم مشارکت‌های مردمی در ابعاد مختلف است و در واقع بدون مشارکت نمی‌توان به توسعه اجتماعی مردم‌محور، فراگیر و پایداری دست یافت. در فرایند توسعه اجتماعی، مشارکت آحاد جامعه مدنظر است و شهروندان قطع‌نظر از تعلقات قومی و علایق اعتقادی‌شان، امکان می‌یابند تا با توجه به صلاحیت و توانمندی ذهنی‌شان، در تمام پدیده‌ها و متغیرها اثرگذار باشند. توسعه در بسیاری از موارد حتی آداب و رسوم و عقاید مردم را نیز دربرمی‌گیرد (اکبریان و فتحی، ۱۳۹۱).

مشارکت عمومی در نظام‌های سیاسی حق مردم به‌شمار می‌رود؛ چراکه مردم حاکم بر سرنوشت اجتماعی خویش هستند و می‌توانند

منابع.....

اسدی، عباس و جواد گوردزی، ۱۳۹۹، «شناسایی راهکارها و مؤلفه‌های مهم توسعه بیمه در بیانیه گام دوم انقلاب با تأکید بر شاخص‌های فرهنگی - تبلیغاتی»، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۳۳، ص ۱۶۳-۱۸۳.

افتخاری، اصغر و همکاران، ۱۳۹۷، «مؤلفه‌های مدیریت جهادی در بیانات امام خامنه‌ای»، *مدیریت نظامی*، ش ۷۰، ص ۵۳-۸۷.

اکبریان، مهدی و لیلا فتحی، ۱۳۹۱، «مشارکت مردمی اساس توسعه اجتماعی»، *پژوهش و سلامت*، دوره دوم، ش ۱، ص ۸۷.

بهرامی، روح‌الله، ۱۳۸۰، «فلسفه برادری در اسلام»، *تاریخ اسلام*، ش ۸، ص ۲۴-۵.

بیانات رهبر معظم انقلاب، در: khamenei.ir

ترابی کلاته‌قاسمی، علی، ۱۴۰۰، «بیانیه گام دوم انقلاب؛ سند طرح‌ریزی راهبردی حرکت در مرحله دوم انقلاب»، *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ش ۱۷، ص ۷۱-۱۰۰.

جاوید، محمدجواد و علی فتاحی‌زفرقندی، ۱۳۹۲، «راهکارهای مشارکت مردمی در اداره حکومت اسلامی»، *دانش حقوق عمومی*، ش ۶، ص ۸۶-۹۸.

شفیعی، احمد، ۱۳۸۵، «انقلاب اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی»، *حصون*، ش ۷، ص ۷-۳۲.

طاهری، سیدمهدی، ۱۳۸۸، «عدالت از نگاه شهید مطهری»، *پگاه حوزه*، ش ۲۵۳، ص ۱۵-۲۲.

علوی، سیداحسان و همکاران، ۱۳۹۵، «بررسی تطبیقی مفهوم عدالت اقتصادی - اجتماعی در اندیشه سیاسی»، *مطالعات سیاسی*، ش ۳۱، ص ۱۹۵-۲۱۸.

کوشکی، محمدصادق، ۱۳۸۷، «بازشناسی هویت انقلاب اسلامی»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۱۴، ص ۴۷-۷۴.

محمدی، خدیجه و مهدی نادری، ۱۳۹۷، «ماهیت و ارکان دولت اسلامی در دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، *رهیافت*، ش ۴۲، ص ۸۶-۸۸.

مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۹۱، «هجدهمین نشست ملی دفتر پژوهش‌های فرهنگی قم»، در: mesbahyazdi.ir

مطهری، مرتضی، ۱۳۷۷، *مجموعه آثار (پیرامون انقلاب اسلامی)*، تهران، صدرا.

موسوی‌نیا، سیدمهدی، ۱۳۹۹، «مفهوم‌پژوهی عقلانیت در بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، در: khamenei.ir

موسی‌زاده، ابراهیم، ۱۳۹۹، «اصول و مؤلفه‌های نظام‌سازی اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب»، *حکومت اسلامی*، ش ۹۵، ص ۱۱۳-۱۳۴.

نجفی سیار، رحمان و ایوب نیکونهاد، ۱۳۹۹، «شاخص‌های حکمرانی مطلوب دولت تراز انقلاب اسلامی مطابق با بیانیه گام دوم»، *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ش ۴۱، ص ۱۷۳-۲۰۰.

نظری، یونس و همکاران، ۱۳۹۷، «ارائه الگوی مدیریت جهادی در صنعت دفاعی ج.ا. ایران با نگرش اقتصاد»، *راهبرد دفاعی*، ش ۶۴، ص ۱-۳۲.

ویسی، محمود، ۱۳۹۸، «اخلاق، معنویت و ارزش‌های اخلاقی»، در: *همایش ملی جستارهای پژوهشی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب*، گلستان.

انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید و در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشم‌گیر داد. پس از انقلاب، مردم در مسابقه خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند» (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

همان‌طور که دانستیم، مشارکت مردمی یکی از ارکان اساسی انقلاب اسلامی در شکل‌گیری و ادامه راه است. در همین راستا دولت اسلامی نیز برای تحقق و ایجاد می‌بایست از این ظرفیت به‌عنوان راهکاری مهم بهره‌گیرد و با سازماندهی و مدیریت مناسب این ظرفیت عظیم، ایجاد دولت اسلامی با تمام جنبه‌هایش را سرعت بخشد.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ به مرحله تحقق دولت اسلامی رسیده است. دولت اسلامی چهره حکومتی انقلاب اسلامی در جهان است. در این پژوهش به دنبال تحریر اهداف، ظرفیت‌ها و راهکارهای تحقق دولت اسلامی در بیانات مقام معظم رهبری و خصوصاً بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بودیم. پس از بررسی سخنان و رهنمودهای رهبر انقلاب و بررسی عمیق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نتایج به‌دست‌آمده را در سه سطح اهداف، ظرفیت‌ها و راهکارها بیان کردیم. اهداف دولت اسلامی که می‌بایست برای تحقق آنان تلاش شود، عبارت‌اند از: استقلال و آزادی، عدالت، عزت، معنویت و اخلاق، عقلانیت و برادری. هر کدام از این شعارها برآمده از مفاهیم اسلامی و قرآن و فرامین اهل‌بیت هستند که امامین انقلاب نیز در بیانات خود بارها بدان اشاره کرده‌اند. همه ما می‌دانیم که جمهوری اسلامی ایران در جنبه‌های مختلف مادی و معنوی ظرفیت‌های منحصر به فردی دارد که دیگر کشورها از نعمت داشتن چنین ظرفیت‌هایی بی‌بهره هستند. جوانان این مرزوبوم، فرصت‌های مادی و نیروهای مستعد انسانی ظرفیت‌هایی هستند که برای تحقق دولت اسلامی می‌بایست به کار گرفته شوند. حال اما این شعارها و ظرفیت‌های ناب ایران اسلامی منتهی به دولت اسلامی نمی‌شوند؛ مگر با استفاده از مدیریت جهادی و مشارکت مردمی. این دو راهکار - مدیریت جهادی و مشارکت مردمی - نیروی محرکه حرکت به سمت تحقق دولت اسلامی به‌شمار می‌روند که در صورت به‌جا دادن به آنان حرکت انقلاب اسلامی با سرعتی مضاعف به‌پیش خواهد رفت.